УДК 94(477)

Ольга Мовчан

СТАВЛЕННЯ ПРОЛЕТАРІАТУ ДО ПОЛІТИКИ РОЗКУРКУЛЕННЯ ТА КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ В УСРР

У статті проаналізовано ставлення різних груп робітничого класу Української РСР до сталінської аграрної “революції”, досліджено їх соціальне походження, проаналізовано засудженн ними політики розкуркулення і колективізації.

Ключові слова: розкуркулення, колективізація, УСРР, робітничий клас, сталінський режим.

Останнім часом в українській історіографії з’явилося чимало праць з історії розкуркулення, колективізації, хлібозаготівельної й податкової політики, продовольчої кризи тощо. Саме в цьому контексті зокрема почала розроблятися проблема взаємовідносин влади та суспільства в радянській Україні у вказані роки. Однак дослідження зазначеної тематики, у яких значну увагу приділено вивченню поведінки і ментальності радянських громадян в екстремальних умовах сталінського комуністичного штурму, обмежуються висвітленням політичних настроїв селянства, червоноармійців й інтелігенції [1]. Ставлення ж робітників України до сталінської аграрної політики залишилося недослідженим навіть у працях з історії робітничого класу УСРР, зокрема в тих, у котрих розглядаються його страйкові та опозиційні виступи [2].

Досліджувана проблема слабо розроблена й у російській історіографії, незважаючи на появу спеціальних праць з історії протестного руху російських робітників у 1917–1930 рр. [3]. Певне відображення вона набула лише у статті С. Бикової “Жители города о судьбе крестьян в 1930-е гг.: мнения и эмоции современников и потомков” [4, с. 374–384].

У цій статті зроблено спробу проаналізувати ставлення різних верств робітничого класу УСРР до соціальних перетворень в аграрній сфері, котрі здійснювалися наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. Документальну базу розвідки становлять матеріали політичних довідок Державного політичного управління (ДПУ) про їх суспільно-політичні настрої, а також листування компартійних органів із цього питання.

У 1920-х рр. ставлення робітників до аграрної політики влади у довідках ДПУ спеціально не висвітлювалося. Реакція їх на події, що відбувалися на селі, почала ретельно відслідковуватися у 1930 р. Це пояснювалося тим, що в зв’язку з масовим опором селян розкуркуленню та насильницькій колективізації влада намагалася попередити поширення антирадянських настроїв та протестних виступів у середовищі робітників. Така небезпека зумовлювалася тим, що лави останніх активно поповнювалися за рахунок селян, пауперизованих наслідок проведення згаданих кампаній.

Проте наприкінці 1920-х рр., коли така загроза тільки назрівала, у довідках ДПУ про політичні настрої робітничого класу відображалася лише фрагментарна інформація щодо проявів його незадоволення утиском державою економічних інтересів селян (посиленням податкового тиску на них, запровадженням розкладкових методів хлібозаготівель, примусовим розповсюдженням державних позик) та іншими репресивними заходами. До кола незадоволених належали напівпролетарі, які мешкали на селі та мали сільські господарства, навіть комсомольці й кандидати у члени партії [5, арк. 21].

Аналогічна інформація відображалася і в матеріалах компартійних органів. Так, у довідці Артемівського окрпарткому до ЦК КП(б)У (березень, 1928 р.) про політичні настрої робітників цієї округи зазначалося, що “менш стабільними” вони були в недавніх вихідців із селян, що пояснювалося не тільки “труднощами у галузі [їх] продовольчого постачання, [а й] незадоволенням [останніх] запровадженням самообкладання й [високим] оподаткуванням на селі”. Правда, при цьому підкреслювалося, що вказані робітники “особливої активності в справі виявлення свого незадоволення не має” [6, арк. 24].

Водночас політичні настрої кадрових пролетарів, навіть тих, котрі скеровувалися для керівництва господарсько-політичними кампаніями на село та наочно стикалися з репресіями проти селян, характеризувалися як стабільні. Так, у таємному листі секретаря Харківського окружкому КП(б)У П. Постишева до секретаря ЦК С. Косіора від 16 квітня 1929 р. зазначалося, що “хлібозаготівлі, поїздки робітників по селах (у зв’язку з підготовкою перевиборів сільрад) показали їхню витриманість”, оскільки після повернення на заводи вони “робили інформацію по цехах правильно, пролетарсько-класово характеризували становище на селі, а селянських настроїв, за незначним винятком, не привезли”, проте привнесли в трудові колективи дух класової боротьби, що розгорталася там. “Корінники-пролетарі вступали у політичні суперечки з окремими робітниками,

пов’язаними із сільським господарством”, “котрі близько стоять до куркуля”, – повідомлялося у цьому листі [7, арк. 53].

Підтримка сталінської аграрної політики більшістю кадрових робітників зберігалася і під час розгортання кампанії масового розкуркулення (зима-весна 1930 р.). Про це, зокрема, повідомлялося у спецдовідці ДПУ УСРР до ЦК КП(б)У від 17 березня поточного року “Про реагування робітників дніпропетровських й одеських заводів на заворушення селян”, спричинені зазначеною кампанією. Свідченням цього були численні факти позитивного сприйняття ними сталінської аграрної політики. Зокрема це підтверджували заклик слюсаря депо Дніпропетровського заводу ім. Петровського до трудівників цього підприємства “бути застрільниками колективізації”, пропозиція металургів листопрокатного цеху про “звільнення з виробництва як класових ворогів [тих] робітників із села, котрі підтримали опір куркулів” та багато інших фактів [7, арк. 25].

У політичній недалекоглядності таких робітників, корінні пролетарі найчастіше, як у мостовому цеху того ж підприємства, звинувачували “заводські організації, що не проводили роз’яснювальної роботи серед новачків і радянські органи, котрі не створювали умов для “виведення сільських жителів з під впливу куркулів”, під якими розумілося завчасне, до початку колективізації виселення останніх із сіл [7, арк. 24].

Презирливо називаючи робітників, що мешкали на селі, “напіврробітниками, котрі просто збагачуються на заводі”, корінні пролетарі пропонували профспілковим та партійним організаціям “посилити нагляд за ними”, зокрема шляхом запровадження систематичних звітів кожного “про те, яку громадську роботу він виконує”.

Щодо мешканців із сіл, котрі підтримували заворушення, скеровані проти насильницької колективізації, кадрові робітники рекомендували застосовувати репресивні заходи – від “виключення із членів профспілок” до “звільнення з роботи”. Вони обурювалися тим, “що робітники, котрі мешкають на селі, не надають необхідної підтримки справі колективізації”, й погрожували їм, зазначаючи, “що [коли] в перший раз ми вас засудили, то [надалі] … викинемо із заводу” (група робітників депо заводу ім. Петровського) [7, арк. 24].

Кадрові робітники звичайно звинувачували “у ворожій класовій позиції” навіть вихідців із села, які відверто не засуджували сталінську аграрну політику, але мали дружин, що брали активну участь у селянських бунтах або їх піддержували” [8, арк. 67].

Однак із 1930 р. почали фіксуватися окремі випадки негативного ставлення з боку корінних робітників до політики розкуркулення і суцільної колективізації. У зв’язку з цим, у раніше цитованій довідці ДПУ, згадувався металург Афанасьєв з доменного цеху заводу ім. Петровського. Він засудив репресивні заходи влади щодо повсталих селян та робітників, котрі схвалювали селянський опір розкуркуленню та колективізації, зазначав, що “не бачить нічого поганого в тому, що чесні люди захотіли заступитися за тих, кого грабували”, і обурювався ставленням до них із боку влади, котра хоче “щоб усі були дурнями та мовчали, навіть якщо у них забирають добро” [7, арк. 25].

Як зазначалося в іншій довідці ДПУ УСРР “Про ставлення робітників підприємств до колективізації й ліквідації куркульства як класу” (від 27 березня 1930 р.), деякі корінні робітники із колишнього рудника Титова Артемівської округи й заводу ім. Петровського Дніпропетровської округи висловлювали побоювання, що ця кампанія загострить продовольчі ускладнення у містах і призведе до зриву посівної кампанії [8, арк. 40–41].

Більш того, у робітничому середовищі виникала зневіра в успіх колективізації. Деякі з його представників (Держтрамвай, Дніпропетровськ) пов’язували її провал з “наявністю у селянського елемента сильно розвинутих приватновласницьких тенденцій” [8, арк. 40], а інші (Миколаївський завод ім. А.Марті) з тим, що “до созів та колгоспів вступають [переважно] бідняки-ледарі, щоб тільки жерти, а не працювати” [8, арк. 56].

Найчастіше робітники висловлювали сумніви щодо доцільності форсування колективізації. Наприклад, шахтар Ларіонов з шахти № 17 рудника ім. Фрунзе Луганської округи вважав, що попередньо варто було б “випробувати, як пройде колективізація в одній окрузі, а потім переходити далі”. Дехто, як робітник заводу ім. Жовтневої революції Дзюба, звернув увагу на небезпеку загострення стосунків робітників і селян із радвладою” та, як робітник Закрутник із заводу ім. Петровського, попереджав, що “політика партії [щодо форсованої колективізації] призведе до того, що ми програємо жовтневі завоювання, як програв перемогу Наполеон” [8, арк. 41, 44].

Причиною засудження колективізації була і безгосподарність керівників усуспільнених господарств. Так, одна із робітниць Одеської джгутової фабрики, котра побувала на селі, розповідала на підприємстві про те, що “худоба, яку забрали у селян, стоїть голодна та холодна в колгоспах”, “що селян душать і морять голодом” [7, арк. 26].

Кадрові робітники, що працювали разом із вихідцями із сіл, іноді переймали їхні думки про те, що “куркулів на селі вже давно немає, що залишилися лише трудівники, що партія й уряд взяли

надто крутий поворот у політиці на селі та поспішили із проведенням колективізації”. Зокрема, так заявив інструментальник металургійного заводу ім. Леніна в Дніпропетровську Островський [8, арк. 56]. Аналогічні думки висловлювали ливарники металургійного заводу ім. Старостина, які зазначали, що “селянські повстання відбуваються тому, що розкуркулюють як попало і кого попало”, й внаслідок “повстають не тільки куркулі” [7, арк. 27]. Настрої, котрі влада кваліфікувала як правоухильницькі, почали з’являтися навіть серед членів партії й Комуністичної спілки молоді України (КСМУ) [8, арк. 49–50].

Проте лише окремі робітники наважувалися відверто висловлювати у підтримку селянам на зборах, а не тільки у приватних розмовах у курильні чи їдальні. Факт масового відкритого виступу на підприємствах у підтримку селян було зафіксовано лише на Одеській джгутовій фабриці. Під час загальних зборів, на яких керівники профспілки намагалися ухвалити резолюцію про схвалення політики форсованої колективізації, робітниці, серед котрих було чимало селянок із навколишніх сіл, на знак протесту зірвали виступ доповідача.

“Найбільш широко і жваво, – за оцінкою органів ДПУ, – реагували на питання, пов’язані з колективізацією та розкуркуленням, робітники із сіл”. Підтримували насильницькі аграрні перетворення винятково вихідці із незаможних селян, у той час як інші селяни сприймали їх негативно. Ті, які виявляли активну громадську позицію, виступали проти організації колективних господарств на селянських зборах, або зривали їх установчі засідання, або агітували членів уже створених колективів за вихід із поверненням паїв [8, арк. 52–58].

Вони проводили антиколгоспну агітацію і серед кадрових робітників. Мешканці повсталих сіл намагалися підштовхнути міських робітників до відкритих антирадянських виступів, розповсюджуючи на підприємствах інформацію про селянські повстання та жорстоку розправу влади з її учасниками [8, арк. 43]. Однак, завдяки контрзаходам ДПУ ця інформація не виходила за межі округ, уражених заворушеннями селян, – Одеської, Дніпропетровської й Криворізької. “Окремі факти проникнення чуток [про ці заворушення] фіксувалися [лише] серед робітників Харкова, Києва, Артемівська та Кременчука” [8, арк. 64]

Однак вони не приєдналися до селянських виступів, навіть ті, котрі агітували за них. Робітники, що мали дружин – учасниць жіночих бунтів, у більшості виступали за скасування постанови ВЦРПС, що передбачала їх притягнення до профспілкової відповідальності за антиколгоспні виступи дружин. Зокрема, доменщики заводу ім. Петровського кваліфікували цей документ, як такий, що “суперечить свободі слова й рівноправності жінок і чоловіків”, оскільки він фактично узаконює відповідальність останніх за поведінку дружин, та погрожували, що у разі ігнорування їхніх вимог, “заборонять жінкам ходити на збори” [8, арк. 70–71].

Чоловіки, котрі намагалися захистити дружин, апелювали до влади, вказуючи на справедливість їхніх виступів проти насильницької колективізації, посилаючись на статтю Й. Сталіна “Запаморочення від успіхів”. У транспортному цеху заводу ім. Петровського вони, зокрема, підкреслювали, що в цій статті “чітко сказано про добровільний вступ до СОЗів, [хоча] у селах селян примушують [до них] вступати ” [7, арк. 26].

Обговорюючи хиткість свого становища на виробництві, вихідці із сіл висловлювали образу на корінних робітників, за те, що ті називали їх “підкуркульниками” та побоювалися, що їх, у зв’язку з цим, “скоро проженуть з заводу”. Проте справжніми винуватцями такого становища вони вважали партійців, що керували ними, й, як мостовик заводу ім. Петровського Г. Гаркавенко, мріяли про “час коли візьмуться як слід за комуністів”, “коли організації, котрі зараз не виявлені, будуть ходити по ночах по квартирах і забирати комуністів” і “тоді прийде для них кінець” [7, арк. 26].

У відповідь на випади на свою адресу з боку міських робітників вони все частіше звинувачували городян у тому, що ті за їх рахунок намагаються покращити власний добробут, “щоб ні в чому не знати нужди, добре їсти й пити”, а їх мріють “позбутися із заводів та загнати до колгоспів” (з виступу робітників, що мали сільські господарства у с. Ломівка, на об’єднаному пленумі завкомів Дніпропетровської округи) [8, арк. 71–72].

Проте, деякі робітники, котрі мешкали на селі, вважали, що їхню позицію відносно колективізації підтримують також безпартійні трудівники. “Коли б ви запитали будь-якого безпартійного робітника, то він би відповів, що він проти такого звірства, щоб людей босими й голими виганяли з дворів і проти того, щоб насильно тягнули до созів, але кожний боїться говорити про це”, – розмірковував один із мостовиків заводу ім. Петровського [7, арк. 26].

Найактивніше селян підтримували робітники тих галузей промисловості, у яких частка вихідців із села була найвагомішою – будівельники, цукровики, працівники млинів. Зокрема, на цукрових фабриках постійно мали місце розмови про те, що радянська влада нищівно експлуатує селянство, “насаджуючи панщину, котра раніше у нас була”, а “заворушення селян, що розпочалися, є результатом їх нестерпного життя при цьому ладі”. Обурення з приводу “примусу незаможного

селянства до запису в колективи”, який спричиняє його виступи, висловлювали й тютюнники [7, арк. 26].

Радикально налаштовані робітників не тільки співчували селянам, а й висловлювали жаль із приводу того, що ті запізнилися з антибільшовицькими повстаннями, котрі, за їхньою думкою, змінили політику партії на селі. Такі настрої були зафіксовані, зокрема серед працівників млинів. Один із них говорив: “У селян відбирають, а … нічого не дають. У душі палає вогонь проти влади! Дурні мужики, що спочатку дозволили відібрати у них майно, мабуть, забули прислів’я: “Дурень віддає, а розумний бере!”. Взялися за розум, але пізно – багатьох уже повиселяли. Коли вони відразу діяли так дружно, як діють у деяких районах, то в них нічого б не забрали, бо всіх не посадити” [7, арк. 27].

Однією з причиною моральної підтримки виступів селян був також страх робітників, що після експропріації куркулів влада візьметься і за них. Так, на Одеській джгутовій фабриці робітниці, обговорюючи події у навколишніх селах, у яких відбувалися антиколгоспні повстання та появу чуток про можливість експропріації робітників, почали закликати до підтримки опору селян: “Мовчати не будемо! Добре, що селяни повстали, нехай нас хоч зачеплять! Потрібно всім дружно взятися, і тоді все б скінчилося. Скоро всі поголовно повстануть!” [7, арк. 26].

Неоднозначно поставилися робітники й до статті Й. Сталіна “Запаморочення від успіхів”, надрукованій у газеті “Правда” 2 березня 1930 р., у якій він, зокрема, звинуватив “заповзятих усупільнювачів” у “розкладі й дискредитації колгоспного руху” і засудив їхні дії, “що ллють воду на млин наших класових ворогів”. Як зазначалося у політичній довідці ДПУ УСРР “Про реагування робітників на статтю Сталіна та останні рішення ЦК ВКП(б) з питань колективізації” від 3 квітня 1930 р., багато робітників сприйняли її як щире бажання генерального секретаря ЦК ВКП(б) припинити “ура-колективізацію”. Вони, як лопатник Шевченко рудника ім. Артема Криворізької округи, раділи, що “партія усвідомила свої помилки і пише про добровільну колективізацію” [7, арк. 70]. Ті, котрі вважали винуватцями насильства на селі місцевих керівників, тішилися тим, що Й. Сталін врешті-решт побачив їх безчинства та поклав їм край. Так, прокатник Божко із заводу ім. Петровського сказав: “Я цілком вітаю статтю Сталіна, оскільки, насправді, у деяких місцевостях з боку сільських радянських працівників було допущено факти викривлення лінії партії” [7, арк. 67]. Звичайно прихильники Сталіна, як ливарник Крючек з Рутчинківського металургійного заводу, вважали їх “справою контрреволюції” [7, арк. 72].

Завзяті поборники форсованої колективізації, – такі, наприклад, як робітник Харківського трамвайного депо Сащенко, що нещодавно повернувся із села, де працював як мобілізований двадцятип’ятисячник, звинуватив Й. Сталіна у тому, що він своїм листом підірвав усю роботу з колективізації, оскільки селяни “через цей лист забрали багато худоби, зерна і реманенту й вийшли з колгоспів” [7, арк. 69].

Противники сталінського комуністичного штурму висловлювали думку про те, що “тепер колгоспи розпадуться з причини примусової колективізації”. Зокрема, бурильник Кирюхов із рудника ім. Кагановича сказав: “Пізно т. Сталін схаменувся виправляти свої помилки. Село йому цього не пробачить, прийде весна і запахне порохом” [7, арк. 69].

По-різному робітники оцінювали й причини відступу державної партії від курсу на форсування колективізації. Вони зазначали, що його викликали не тільки селянські повстання (на думку машиніста врубової машини шахти № 30 з рудника ім. Кагановича) [7, арк. 69], руйнування сільського господарства (групи робітників із Харківського паровозобудівного заводу, лопатника Некозакова з рудника ім. Леніна Криворізької округи) [7, арк. 72, 74] та погіршення продовольчого постачання міст (робітника Матюгіна – Артемівська округа) [7, арк. 71–72], а й загроза війни та антирадянські кампанії за кордоном (робітника Сталінського металургійного заводу Козлова, забійника Буравченка з шахти Ново-Чайкіне Чайкінського рудоуправління, групи модельників київського заводу “Більшовик”, слюсаря Шипульського з Маріупольського заводу ім. Ілліча) [7, арк. 72]. Досить поширеною у робітничому середовищі була думка про те, що стаття “Запаморочення від успіхів” є “лицемірним наміром Сталіна” відхреститися від того, що коїлося за його ініціативою на місцях. Це зазначали шахтар Минаков із Рутченківського рудоуправління Сталінської округи, токарі київського “Червонопрапорного заводу” Бюрко, Жук і Остапчук, газопиловик Риковського металургійного заводу, машиніст кисневого відділення заводу “Червоний хімік” й ін.) [7, арк. 67, 70, 72].

Проте, усі робітники помітили, що сталінське керівництво взяло різкий крен у питаннях колективізації, переходячи на позицію так званих “правих”, котрих нещодавно звинувачувало в “згортанні соціалістичного будівництва шляхом поступки глитайсько-куркульській верхівці села” [9, с. 541]. Противники Сталіна вказували на правоту Бухаріна, нещодавно репресованого Сталіним [8, арк. 83], а прихильники генерального секретаря висловлювали занепокоєння, що скоро його самого затаврують як “ухильника” та викинуть із партії [8, арк. 69].

З часом навіть ті, хто сліпо вірив вождю, зокрема, слюсар Молчанов із котельно-мостового цеху Сталінського металургійного заводу, почали дивуватися, чому, незважаючи на статтю “Запаморочення від успіхів”, насильницька колективізація не припиняється [7, арк. 73].

Розмірковуючи над чинниками, що визначали ставлення українських робітників до сталінської аграрної політики, слід визначити їх соціальне походження і соціальний склад, корті впродовж першої п’ятирічки зазнали суттєвих змін. Якщо до кінця відбудовного періоду (1927 р.) поповнення українських робітників здійснювалося переважно за рахунок городян, то із розгортанням політики розкуркулення, тобто розселянювання, у їх складі поступово збільшувалася частка вихідців із селян. У зв’язку з цим у робітничому середовищі посилювалося засудження політики розкуркулення та насильницької колективізації. Важливе значення мали й наслідки аграрної політики для продовольчого забезпечення міст і зокрема робітників, а також принципи карткового постачання останніх, згідно з потребами індустріалізації, за котрими пільги надавалися насамперед кваліфікованим працівникам у промислових районах та тим, що працювали на індустріальних підприємств. Невипадково найчастіше проти розкуркулення й колективізації виступали робітники дрібних підприємств легкої та харчової промисловості, що мали купувати продовольчі продукти на ринку в приватників за спекулятивними цінами.

Прояви опозиційних настроїв сільських робітників найчастіше обмежувалися кулуарними розмовами і лише іноді відкритими виступами на зборах. З боку переважної більшості корінних міських робітників зберігалася підтримка аграрної політики партії, хоча й їх позиція не залишалася незмінною. Проте частка їх у складі робітничого класу УСРР поступово зменшувалася, оскільки з кінця 1920-х рр. основним джерелом його поповнення стали вихідці із селян.

Список використаних джерел

1. Гриневич Л.В. Виявлення національної ідентичності українського селянства в роки колективізації: Соціальні почуття та політичні настрої червоноармійців в роки голодомору / Л.В. Гриневич // Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки. – К., Наукова думка, 2003; Гриневич Л.В. Червона Армія і українське суспільство під час кампанії ліквідації куркульства як класу (зима – весна 1930 р.): історичний аналіз соціальної психології та поведінки / Л.В. Гриневич // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. – Вип. 7: Спеціальний. – К., 2003; Гриневич Л.В. Ціна сталінської “революції з гори”: українське селянство в очікуванні на війну / Л.В. Гриневич // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. – Вип. 16. – К., 2007; Бем Н.В. Політичні настрої українського селянства в умовах суцільної колективізації сільського господарства (кінець 1920-х – 1933 рр.): автореф. дис. канд. істор. наук: “Історія Украни” / Бем Наталія Володимирівна. – К., 2004. – 24 с.; Бем Н.В. Відображення суспільних настроїв у взаєминах українського селянства і інтелігенції (1928–1930 рр.) / Н.В. Бем // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. – Вип. 16. – К., 2007. 2. Трубенок О. Українське робітництво за умов наступу тоталітаризму (друга половина 20-х – початок 30-х рр.) / О. Трубенок // З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ: Науковий і документальний журнал. – 2000. – № 2/4 (13/15); Гіроякі Куромія. Свобода і терор в Донбасі: Українсько-російське прикордоння в 1870–1990 рр. / Гіроякі Куромія. – К.: Основи, 2002. – 510 с.; Україна в добу сталінщини: Історія опору / М. Т. Безотсотний / НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослід. – К., 2002. – 127 с.; Шитюк М.М. Тоталітарний режим і працівники промисловості та залізничного транспорту півдня України в 30-х роках ХХ ст. / Шитюк М.М., Крайнік Р.М. – Миколаїв, 2010. 3. Чураков О.Д. Бунтующий пролетарий: Рабочий протест в Советской России: 1917–1930-е гг. / Чураков О.Д. – Москва: Вече, 2007. – 362 с. 4. История сталинизма: Крестьянство и власть. Материалы международной научной конференции. – Екатеринбург, 25 сентября – 2 октября 2010 г. – М.: РОССПЭН, 2011. 5. Центральний державний архів громадських об’єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 20, спр. 2800, арк. 21. 6. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 3056, арк. 24. 7. ЦДАГО України, спр. 3192, арк. 24–27, 53, 67–73. 8. ЦДАГО України, спр. 3193, арк. 4, 40–41, 43, 49–50, 52–58, 64, 67, 69–72, 83. 9. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з’їздів, конференцій і пленумів ЦК: у 2-х т. Т. 1. 1918–1941. – К.: Політвидав України, 1976. – 1007 с.

Ольга Мовчан

ОТНОШЕНИЕ ПРОЛЕТАРИАТА К ПОЛИТИКИ РАСКУЛАЧИВАНИЯ И КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ В УССР

В статье проанализировано отношение различных групп рабочего класса Украинской ССР к сталинской аграрной “революции”, исследованы их социальное происхождение, проанализированы осуждение ими политики раскулачивания и коллективизации.

Ключевые слова: раскулачивание, коллективизация, УССР, рабочий класс, сталинский режим.

Olga Movchan

ATTITUDES TO POLICY PROLETARIAT DISPOSSESSION
AND COLLECTIVIZATION IN THE USSR

This article analyzes an attitude of different groups of working class in Ukrainian SSR towards Stalin’s agrarian revolution, studied their social origin, analyzed their conviction politics dispossession and collectivization.

Key words: dispossession, collectivization, USSR, working class, Stalin’s regime.

УДК 37.061.235 (477) “18” / “19”

Ольга Христенко

РОЛЬ ЖІНОЦТВА В ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ПЕРШОЇ ТА ДРУГОЇ СВІТОВИХ ВОЄН

У статті репрезентовано досвід громадської діяльності українського жіноцтва, його суспільну роль в період Першої та Другої світових воєн

Ключові слова: жіночі організації, громадська діяльність, Перша світова війна, Друга світова війна, “жіноче обличчя” війни.

Актуальність дослідження полягає у тому, що прогрес суспільства тісно пов’язаний з розвитком особистості взагалі і особистостей жінки та чоловіка зокрема. Система волевиявлення обох статей – чоловіків і жінок як рівних у правах та можливостях, що закріплені законодавчо й забезпечені реально у політико-правових принципах, діях з урахуванням гендерних інтересів, має стати основою функціонування суспільства.

Жіноча половина людства веде боротьбу за свої права з найдавніших часів. На початку нового тисячоліття панівною стає ідея, відповідно до якої, принцип рівності чоловіка й жінки реально може бути досягнутий лише через комплексний підхід до цієї проблеми.

Створення та діяльність сучасних жіночих організацій в Україні наприкінці XX – на початку XXI ст. стала об’єктивним наслідком тих політичних та соціальних змін, що розпочалися в українському суспільстві ще у другій половині 80-х років минулого століття. Трансформація тоталітарної системи призвела до публічного обговорення проблем статусу жінок. Стрімкий розвиток подій, творення нових політичних і громадських структур склали реальне підґрунтя для відродження жіночого руху в Україні.

Наше суспільство має історичний досвід існування жіночих організацій другої половини XIX – початку XX століття, і сьогодні надзвичайно важливим є знання історичних уроків жіночого руху першої хвилі, усвідомлення його традицій, без яких громадська активність сучасних українок не має перспективи.

Роль жінок у воєнний період, зокрема, вивчали О. Шмельова, В. Мурманцева, М. Хорошайлов, В. Кисельов, М. Коваль, В. Галаган, але проблема настільки глобальна і багатогранна, що вона не втрачає актуальності та продовжує привертати увагу дослідників.

Метою статті є репрезентувати досвід громадської діяльності українського жіноцтва у контексті історичних умов першої половини XX століття, власне, під час Першої та Другої світових воєн.

Перед тим як перейти до аналізу досліджуваної проблеми, варто звернутись до початків жіночого руху в Україні, з’ясування його особливостей та ролі у житті тогочасного суспільства.

Жіночий рух України (друга половина XIX – початок XX століття) розвивався значною мірою під впливом загальноєвропейського руху, однак мав ще й свої окремі вияви та шляхи розвитку, детерміновані специфічним становищем української нації під іноземним поневоленням. Перші його прояви були у Наддніпрянській Україні, що входила до складу Російської імперії. Змагання до вищої освіти жінок виявилося уже в 50-х роках XIX століття, а в 1860 році жінки здобули, хоч і на короткий період, можливість вступати до університетів. У цьому напрямку працювало одне з перших жіночих товариств України “Товариство допомоги вищій жіночій освіті”. Значним здобутком розвитку жіночого руху було заснування вищих жіночих курсів (Київ, 1878 р.). Активність жінок виявилася у заснуванні та діяльності недільних шкіл. У цій сфері багато працювала Христина Алчевська [4, с. 38].

Важливим соціальним явищем емансипаційного етапу жіночого руху стала діяльність народниць. Їх незалежна поведінка, активна життєва позиція, протест проти феодально-кріпосницької системи і патріархальної сім’ї створили ґрунт для зростання авторитету жінки в суспільстві.